

УДК: 378.013

Головкова М.

кандидат педагогічних наук, доцент

кафедри педагогіки і педагогічної майстерності

Мелітопольський державний педагогічний університет

імені Богдана Хмельницького

Шкарупа М.

здобувач другого рівня вищої освіти

спеціальність 011 Освітні, педагогічні науки

Мелітопольський державний педагогічний університет

імені Богдана Хмельницького

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДО ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Еталонний образ фахівця, створений як кінцева мета професійної підготовки, вимагає визначення комплексу педагогічних умов її організації. Педагогічні умови – це певний комплекс обставин, що є необхідними і достатніми для досягнення професійної підготовленості майбутніх викладачів фізичної культури до виховання студентів із високим рівнем культури здоров'я. І. Яковлева, вивчаючи організаційно-педагогічні умови формування культури здоров'я студентів, зазначає, що вони є сукупністю обставин, необхідних для формування культури здоров'я студентів закладу вищої освіти, що передбачають інтеграцію наукових знань студентів про культуру здоров'я, усвідомлення і прийняття культури здоров'я як професійно-особистісної цінності, оволодіння студентами вміннями й навичками здоров'язбережувальної діяльності, включення в культурно-оздоровчу діяльність, формування потреби у зміцненні здоров'я [92].

Під педагогічними умовами підготовки майбутніх викладачів фізичної культури до здоров'язбережувальної професійної діяльності науковці розуміють спеціально сконструйовані обставини, що суттєво впливають на протікання педагогічного процесу, впливають на формування професійних якостей студентів, передбачають усвідомлення необхідності зміцнення і

збереження здоров'я, оволодіння студентами знаннями, вміннями й навичками здоров'язбережувальної діяльності, дотримання здорового способу життя й забезпечують результативність навчально-виховного процесу закладу вищої освіти у формуванні підготовленості майбутніх викладачів здійснювати здоров'язбережувальну діяльність.

На думку науковців, підготовка майбутніх викладачів фізичної культури до здоров'язбережувальної професійної діяльності буде більш ефективною, якщо в освітньому процесі закладу вищої освіти реалізувати сукупність таких педагогічних умов: усвідомленість майбутніми викладачами фізичної культури вагомості здорового способу життя і здоров'язбережувальної професійної діяльності; актуалізації міждисциплінарної інтеграції та її програмно-методичного супроводу у процесі підготовки майбутніх викладачів фізичної культури до здоров'язбережувальної професійної діяльності; забезпечення інтерактивної здоров'язбережувальної навчально-професійної діяльності студентів та засобів її ініціювання; оптимізації пізнавальної самостійності здобувачів вищої освіти в опануванні здоров'язбережувальної навчально-професійної діяльності. Розглянемо ці умови.

1. Усвідомленість майбутніми викладачами фізичної культури на рівні переконань вагомості здорового способу життя і здоров'язбережувальної професійної діяльності. Аналіз наукового фонду з проблем педагогіки, фізичної культури, здоров'я та здорового способу життя засвідчив, що ефективність підготовки майбутнього викладача фізичної культури до здоров'язбережувальної професійної діяльності насамперед залежить від його усвідомленого позитивного ставлення до професійної підготовки у закладі вищої освіти, а також необхідності здійснення здоров'язбережувальної діяльності на засадах зміцнення та збереження здоров'я. Формування позитивної мотивації на майбутню здоров'язбережувальну професійну діяльність залежить від сформованості у здобувачів вищої освіти мотивів, внутрішньої потреби у збереженні й зміцненні як власного здоров'я, так і здоров'я вихованців. Щодо підготовки майбутніх викладачів фізичної

культури до здійснення здоров'язбережувальної діяльності, то, за О. Бондаренко, найбільш сприятливими є їхнє ставлення до здоров'я, здорового способу життя, наявність стійких потреб і мотивів до свідомої діяльності, спрямованої на збереження власного здоров'я і здоров'я вихованців, цілеспрямований пізнавальний інтерес до такої діяльності, ціннісні орієнтації особистості на здорову життєдіяльність [16]. При цьому, ціннісне ставлення майбутніх педагогів до здорового способу життя формується внаслідок цілеспрямованого процесу формування знань про здоровий спосіб життя, умінь і навичок його дотримання на підставі актуалізації вітагенного досвіду студентів. Таким чином, виховання в майбутніх педагогів почуття відповідальності за власне здоров'я, яке необхідне для успішної самореалізації в майбутній професійно-педагогічній діяльності є необхідною складовою цього процесу. М. Ярмаченко звертає увагу на те, що в основі мотиваційного компонента у структурі підготовленості майбутніх викладачів фізичної культури до здоров'язбережувальної професійної діяльності передбачено насамперед забезпечення позитивної мотивації студентів на здійснення здоров'язбережувальної професійної діяльності.

Набуття професійних знань, умінь і навичок, озброєння продуктивними здоров'язбережувальними методиками, урахування мотивів вибору майбутніми викладачами фізичної культури здорового способу життя безперечно матимуть позитивний вплив на забезпечення усвідомленої, позитивної мотивації до здійснення здоров'язбережувальної професійної діяльності, на формування у студентів здоров'язбережувальних знань, умінь і навичок, спрямованих на зміцнення і збереження здоров'я учасників освітнього процесу, а отже, є важливою педагогічною умовою в підготовці майбутніх викладачів фізичної культури до здоров'язбережувальної професійної діяльності.

2.Актуалізація міждисциплінарної інтеграції та її програмно-методичного супроводу у процесі підготовки майбутніх викладачів фізичної культури до здоров'язбережувальної професійної діяльності. З позицій

сучасних вимог до змісту освіти, майбутній фахівець повинен володіти вміннями і професійною мобільністю, оперативно реагувати на постійно виникаючі зміни в практичній і науковій діяльності. Міждисциплінарні зв'язки дозволяють розв'язати в предметній системі навчання суперечність між розрізненим засвоєнням знань і необхідністю їх синтезу, комплексного застосування на практиці, трудової діяльності та в життєдіяльності людини. Зміст здоров'язберезувальної освіти майбутніх викладачів фізичної культури повинен реалізуватися через мультидисциплінарний підхід, який передбачає валеологізацію навчальних дисциплін, зокрема, основ медичних знань, основи безпеки життєдіяльності та валеології, екології, охорони праці, вікової фізіології і психології, організації і методики оздоровчої фізичної культури, педагогіки. [50]. Спираючись на вищевказане, зрозуміло, що теоретичний аспект професійної підготовки майбутніх викладачів фізичної культури має здійснюватись за оновленим змістом. На погляд науковців, цього цілком можна досягти через уведення до окремих дисциплін додаткової інформації оздоровчо-розвивальної та здоров'язберезувальної спрямованості, що виступає важливим чинником фахової підготовки майбутніх викладачів фізичної культури до формування власного здоров'я та організації здоров'язберезувальної діяльності зі студентами. Взаємодія викладачів різних навчальних дисциплін сприятиме формуванню позитивного ставлення до педагогічної діяльності, зорієнтованої на здоров'язбереження (мотиваційний компонент), найбільш повному засвоєнню студентами валеологічних знань (когнітивний компонент), умінь і навичок (діяльнісний компонент), що забезпечить їхню підготовку до здоров'язберезувальної професійної діяльності під час здійснення усіх видів діяльності, а саме навчально-виховної, фізкультурно-оздоровчої, здоров'язберезувальної. Свідоме вивчення еколого-гігієнічних, медико-біологічних, валеологічних дисциплін, активне, творче їх застосування дає змогу майбутнім викладачам фізичної культури формувати свідоме дбайливе ставлення не тільки до індивідуального здоров'я, а й до здоров'я студентів під час професійної діяльності [29]. Тому, на погляд

вчених, важливою умовою підготовки студентів до здоров'язбережувальної професійної діяльності є взаємозв'язок здоров'язбережувальної освіти з дисциплінами соціально-гуманітарного і професійно-прикладного циклів підготовки. Зміст міждисциплінарної інтегративної технології здоров'язбережувальних дисциплін науковці розглядають як своєрідну систему навчально-методичного супроводу та процесу професійно-педагогічної підготовки майбутніх викладачів фізичної культури упродовж усього періоду здоров'язбережувального навчання, організованого в компетентісно зорієнтованому форматі. Такий підхід дозволяє перетворити процес професійної підготовки студентів до здоров'язбережувальної діяльності в систему світоглядних ідей, які б стали орієнтиром, настановою та інструментом упродовж життя людини, тобто у формуванні своєрідного здоров'язбережувального кредо студентів.

3. Забезпечення інтерактивної здоров'язбережувальної навчально-професійної діяльності здобувачів вищої освіти та засобів її ініціювання. Зауважимо, що сучасна освіта стоїть перед прикритим фактом: в умовах традиційних форм і методів навчання студенти, пасивно отримуючи інформацію, не вміють здобувати її самостійно і застосовувати те, що знають. Сучасна освіта повинна працювати з індивідуальністю, самотністю особистості, оскільки індивідуальність є головним принципом етики і мусить виступити керівним положенням у вихованні й навчанні. Якнайактивніше сприяють цьому інтерактивні методи навчання. Мета інтерактивного навчання – створення педагогом умов навчання, за яких здобувач вищої освіти сам відкриватиме, здобуватиме й конструюватиме знання та власну компетентність у різних галузях життя. Сьогодні в педагогіці вищої школи функціонують різні активні та інтерактивні методи навчання, як от: проблемна лекція, евристична бесіда, розв'язання ситуаційних задач, мозковий штурм, групове навчання, ситуативне моделювання. Вони використовуються на різних етапах заняття: під час первинного оволодіння знаннями, закріплення й удосконалення знань, формування нових умінь і навичок. Їх застосовують

також як фрагмент для досягнення певної мети або ж у формі заняття з використанням окремих методів. Інтерактивне навчання передбачає систему методів і прийомів, спрямовану передусім не на повідомлення готових знань, їх запам'ятовування, а на організацію здобувачів вищої освіти для самостійного здобування знань, засвоєння умінь і навичок у процесі пізнавальної та практичної діяльності. Сутність інтерактивного навчання полягає в тому, що навчальний процес відбувається за умов постійної, активної взаємодії всіх учасників. Це співнавчання, взаємонавчання (колективне, групове навчання в співпраці) [79]. Професійні якості формуються і виявляються в діяльності систематичним розв'язанням практичних, виконавчих і творчих задач; ситуаціями моделювання; навчально-рольовими і діловими іграми; рефлексивними ситуаціями і проблемно-пошуковими завданнями. Розвиток і впровадження активних методів навчання зумовлений тим, що перед викладачами постає завдання не лише дати студентам знання і сформувані професійні вміння та навички, а й розвинути творчі й комунікативні здібності особистості, сформувані особистісний підхід для вирішення проблем. Саме таке навчання сприяє розвитку самооцінки, самоповаги, толерантності, самостійності, відповідальності, прийняття думки інших, вміння дискутувати та відстоювати свої переконання [24]. Навчальний процес у закладі вищої освіти передбачає добір таких методів навчання, які є запорукою активності студентів у напрямі набуття знань, умінь і навичок збереження власного здоров'я, дотримання ними здорового образу життя, тобто застосування активних методів навчання, які сприяють не лише кращому усвідомленню отриманої інформації, а й виробляють вміння застосувати отримані знання щодо здоров'язбереження на практиці. Інтерактивні методи навчання є частиною особистісно зорієнтованого навчання, оскільки сприяють соціалізації особистості, усвідомленні себе частиною колективу, своєї ролі й потенціалу. Поряд із традиційними інтерактивні методи навчання мають позитивний вплив на підготовку майбутніх викладачів фізичної культури до

здоров'язберезувальної професійної діяльності. Деталізуємо методи інтерактивного навчання, які можуть застосовуватись у підготовці майбутніх викладачів фізичної культури до здоров'язберезувальної професійної діяльності. Інтерактивні лекції є необхідною формою навчання. Майже всі навчальні сесії передбачають лекції, оскільки вони є зручною та ефективною формою викладу матеріалу. Але якщо лекція стає довготривалою, активність сприйняття її змісту студентами знижується. Тому важливим є пошук способів, які підвищують ефективність лекцій, але при цьому не заважатимуть досягти поставленої під час лекції мети. Такими способами можуть стати короткі включення стимулів у лекційний процес, за допомогою яких студенти зможуть виявити різні види активності, підключити до засвоєння інформації різні аналізатори, не тільки слухові, а й зорові, рухові, нюхові. Пізнавальна інформація може бути викладена не тільки провідним тренером чи викладачем, а й самими студентами, яких для цього треба відповідно підготувати. Ця пізнавальна інформація може бути генерована самими студентами, прочитана та переказана ними із книжок, статей, роздаткового матеріалу. У процесі лекції важливо пам'ятати, що утримувати довільну увагу довго важко навіть дорослим, і тому лекції повинні бути насичені цікавими, але не відволікаючими способами активізації уваги, пам'яті, мислення. Такі ідеї допоможуть педагогу покращити якість лекцій шляхом залучення до них студентів. Проблемному викладу матеріалу сприяють лекція-дискусія, лекція з використанням елементів мозкової атаки (особливо на етапі формування нових понять), лекція з програванням конкретних педагогічних ситуацій, лекція з використанням технічних засобів навчання для зворотного зв'язку, лекція-провокація, лекція із запланованими помилками, лекція удвох тощо, які передбачають активність майбутніх викладачів [76]. Отже, активна позиція студентів на лекційних заняттях буде не лише підвищувати інтерес до змісту майбутньої педагогічної професії (мотиваційний компонент), а й спонукати їх до пізнавальної діяльності, спрямовуючи студентів на здобуття додаткових валеологічних знань і знань щодо здоров'язберезувальної діяльності

(когнітивний компонент). Інтерактивне навчання неможливе без активного залучення до процесу навчання самих учасників. Активізації студентів на лекції сприяє відкрите обговорення окремих проблемних питань, використання «карток-відгуків», анонімне заповнення відповідей на запитання, усне голосування. На практичних заняттях можна використовувати обговорення в підгрупах нового матеріалу, відповідей на проблемні запитання. Одним із методів, який спонукає студентів до ініціювання нових ідей, можуть бути прес-конференції. Задля цього запрошується група студентів для представлення своїх думок перед усією групою, студентам пропонується задавати запитання тим, хто присутній в аудиторії. З метою залучення більшої кількості учасників до занять бажано змінювати та перерозподіляти ролі між ними. Серед активних методів навчання також відзначають такі: «акваріум» – у якому учасники формують внутрішнє коло для проведення дискусії, зовнішнє коло для спостережень; «активні дебати» – які є цінним засобом заохочення мислення та рефлексії, особливо тоді, коли від учасників очікується точка зору, яка може бути відмінною від інших; «рольові ігри» – використовуються для визначення та розвитку практичних навичок учасників, коли тренер-викладач розподіляє ролі та інструктує учасників; «мозковий штурм» – під час якого використовується досвід учасників з метою розв'язання проблем і розробки ідей; «проектний метод навчання» – дозволяє вирішувати проблему в результаті самостійних дій студентів, оформлених у вигляді кінцевого продукту та з обов'язковою презентацією результатів.

4. Оптимізація пізнавальної самостійності здобувачів вищої освіти в опануванні здоров'язбережувальної навчально-професійної діяльності. З метою активізації здоров'язбережувальної професійної діяльності здобувачів вищої освіти найбільша увага повинна приділятися тому, щоб навчити майбутніх викладачів фізичної культури самостійно поповнювати свої знання, орієнтуватись у відборі необхідної інформації, вміти використовувати отримані знання на практиці; опануванні здобувачами логічних прийомів мислення (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення) а також самостійному

набуттю вмінь знаходити та засвоювати потрібну інформацію з найменшими витратами часу, систематизувати та класифікувати її, орієнтуватись у складних дискусійних питаннях, будувати здоров'язбережувальну діяльність із перспективою на кінцеву мету [70]. У процесі навчання можна досягти успіху щодо організації здоров'язбережувальної професійної діяльності якщо виробити в майбутніх викладачах фізичної культури певну мотивацію до занять зі здоров'язбереження, формування теоретичних знань у галузі валеологічної освіти, фізичної культури і спорту, навчання вмінь і навичок організації і проведення фізкультурно-оздоровчих заходів, організації самостійних занять, залучення студентів до розробки, організації та участі в різноманітних семінарах, олімпіадах, спортивних святах, рухливих перервах, спартакіадах, змаганнях, Днях здоров'я. Саме на практиці майбутній викладач фізичної культури, як керівник і координатор здоров'язбережувальної роботи в закладі вищої освіти, повинен планомірно опікуватися здоров'ям студентів і більш глибоко виконувати такі напрями роботи: формування екологічного простору, пов'язаного з впливом різних чинників середовища, що впливають у закладі вищої освіти на студентів і педагогів; врахування психолого-педагогічних чинників (емоційно-психологічний клімат у закладі вищої освіти, стиль взаємин і поведінки учасників освітнього процесу) на здоров'язбережувальну організацію навчального процесу; використання здоров'язбережувальних освітніх технологій. Однією з форм реалізації означеної педагогічної умови може бути оптимізація пізнавальної самостійної здоров'язбережувальної навчально-професійної діяльності на виробничій практиці. Педагогічна практика майбутніх викладачів фізичної культури є інтегруючим і стрижневим компонентом особистісно-професійного становлення майбутнього фахівця, який передбачає формування його як фахівця через оволодіння різними видами діяльності, що веде до професійного самовдосконалення, самопізнання студента в різних професійних ролях у реальних умовах закладу вищої освіти. Програма виробничої практики з фізичної культури базується на таких принципах: зворотного зв'язку

теоретичного навчання та практики; послідовності (поетапне засвоєння всього комплексу професійних умінь і навичок, почергове оволодіння всіма професійними функціями фахівця); наступності (змістовний зв'язок усіх видів практики); динамічності (поступове ускладнення завдань різних видів діяльності, розширення спектра видів діяльності, в які включається студент, збільшення обсягу та ускладнення змісту діяльності); поліфункціональності (одночасне виконання під час практики різних професійних функцій і оволодіння в різних видах практики різними професійними ролями); вільного вибору (врахування інтересів і потреб як студента, так і керівників практики, змісту конкретних завдань у межах загальних завдань практики, тематики спільної практичної та науково-дослідницької роботи); співробітництва (створення під час практики таких умов, при яких відносини між студентом і керівником практики базуються на професійній довірі й партнерстві, в яких студент усвідомлює себе самостійним суб'єктом професійної діяльності) [74].

Метою практики є формування професійних умінь і особистісних якостей фахівця та на їх основі оволодіння видами професійної діяльності; опанування сучасними методами, формами організації та знаряддями праці викладача фізичної культури; формування професійних умінь і навичок для прийняття самостійних рішень під час конкретної роботи в реальних умовах; виховання потреби систематично оновлювати свої знання, вести наукові дослідження та творчо застосовувати отриманні знання в практичній діяльності. Програма практики передбачає проведення занять з фізичної культури та позааудиторних форм фізичного виховання зі студентами різного віку і статі. Готуючи майбутніх викладачів фізичної культури до виробничої (педагогічної) практики, необхідно навчити їх створювати здоров'язберезувальне середовище закладу вищої освіти, дотримуватись еколого-гігієнічних, емоційно-поведінкових комфортних умов його функціонування; прищеплювали вміння формувати навички зміцнення і збереження здоров'я з урахуванням індивідуальних потреб студентів, орієнтувати їх на ціннісне ставлення до особистого здоров'я та здоров'я

оточуючих; розробляти лекції, семінари, сценарії, плани та програми, положення до змагань, тестові завдання, проводити фізкультурно-оздоровчі свята, тренінги, ділові ігри, вправи з профілактики втоми і перевтоми; вміти організовувати та проводити фізкультурно-оздоровчі та спортивно-масові заходи, змагання, спартакіади, Дні здоров'я, олімпіади, зорієнтовані на здоровий спосіб життя студентів; здійснювати психолого-педагогічний супровід здоров'язбережувального процесу в закладі вищої освіти; проводити моніторинг стану власного здоров'я; вчити студентів методів самооцінки, самоконтролю здоров'я; навчити майбутніх викладачів фізичної культури користуватися нормативно-правовою базою галузі «Фізична культура, спорт і здоров'я людини» щодо формування здорового способу життя і збереження здоров'я; планувати і проектувати свою здоров'язбережувальну діяльність; надавати профілактичну, корекційно-оздоровчу і медичну допомогу оперативно та системно; володіти та застосовувати за потреби методи саморегуляції та управління стресом; розвивати у студентів навички, необхідні для успішної соціально-психологічної адаптації; організувати взаємодію педагогічного колективу з формування сприятливого морально-психологічного клімату в закладі вищої освіти; формувати в студентів настанови на здоровий спосіб життя; застосовувати інноваційні методи в здоров'язбережувальній професійній діяльності. Отже, оптимізація пізнавальної самостійності майбутніх викладачів фізичної культури в опануванні здоров'язбережувальної навчально-професійної діяльності, а саме до розробки, підготовки, організації та проведення лекцій, семінарів, спартакіад, олімпіад, рухливих перерв, змагань, Днів здоров'я, фізкультурно-оздоровчих і здоров'язбережувальних заходів впливає на підготовленість до здоров'язбережувальної професійної діяльності, орієнтованої на відновлення, зміцнення та збереження здоров'я у здобувачів вищої освіти.

Список літератури

1.Бондаренко М. П. Сучасні проблеми фізичної культури у формуванні здоров'я нації. *Физическое воспитание студентов творческих специальностей*. Харьков, 2002. № 6. С. 43–56.

2.Володина В. С. Формирование профессиональной готовности будущих учителей физической культуры посредством активных методов обучения. Красноярск, 2017. 162 с.

3.Демінська Л. О. Міжпредметні зв'язки у процесі професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури. Донецьк, 2012. 245 с.

4.Кондратюк С. М. Інтегративний підхід до виховання у студентів здорового способу життя. К., 2003. 220 с.

5.Овчаренко Т. Г. Організація самостійної роботи студентів при вивченні курсу теорії та методики фізичного виховання : методичні рекомендації. К. : РУМК, 2009. 86 с.

6.Організація та проведення педагогічної практики : [методичний посібник]. Одеса, 2009. 48 с.

7.Пащенко М. І. Активні методи навчання у підготовці майбутніх викладачів фізичного виховання. К. , 2012. 132 с.

8.Пометун О. І. Енциклопедія інтерактивного навчання. К., 2007. 244 с.

9.Яковлева И. А. Организационно-педагогические условия формирования культуры здоровья студентов. Красноярск, 2008. 221 с.

УДК 378.014

Головкова М.

кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри педагогіки і педагогічної майстерності

Ялтиченко Л.

здобувач другого рівня вищої освіти
спеціальність 011 Освітні, педагогічні науки
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького

ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ЗАРОДЖЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ ДЕОНТОЛОГІЇ

Термін «деонтологія» грецького походження (*deonto* – «належне», *logos* – «вчення») означає «наука про належне розуміння людського обов'язку, визначальною складовою якого є й обов'язок професійний». Це поняття було відоме ще в древньому Китаї, згодом у демократичній Елладі, пізніше в період розквіту Римської імперії [8]. Пізніше деонтологію почали відрізняти від етичної аксеології (від грец. «ахія» – цінність + «logos» – теорії добра і зла), моральних цінностей взагалі. Загальна деонтологія вивчає узагальнені принципи поведінки, її форми, моральні та суспільні ідеали [2].

Теоретичним підґрунтям деонтології як науки про професійну поведінку є професійна етика, яка виступає базовою складовою формування професіоналізму і компетентності сучасного фахівця. Саме через професійну етику конкретизуються загальнолюдські принципи моралі відповідно до умов професійної діяльності, регулюються моральні взаємини людей у суспільно-професійній сфері життя, що пов'язано з об'єктивною необхідністю безперервного процесу продукування матеріальних і духовних цінностей [9]. Термін «деонтологія» вперше ввів у науковий обіг відомий англійський філософ-правник І. Бентам у праці «Деонтологія» (1834 р.) Вчений розробив методологічні засади професійних обов'язків із конкретним урахуванням результатів їх виконання працівниками певної діяльності. І. Бентам сутність деонтологічного підходу визначив як систему відокремленого вчення про моральні цінності, зокрема виділив зміст обов'язкового, виходячи з вимог

суспільної моралі [64]. Таким чином, деонтологія у широкому розумінні слова – це система етичних знань, про моральні, професійні та юридичні обов'язки і правила поведінки спеціалістів по відношенню до людини, які знаходяться у сфері виробничих і соціальних стосунків цих спеціалістів [7].

Керуючись значенням терміна звичайно деонтологію вважали, та й нині вважають розділом етики, в якому аналізуються проблеми обов'язку та належного у взаєминах між людьми (поняття деонтології у вузькому значенні). Таке поняття деонтології, як уже зазначалося, звужене до розгляду питань професійної поведінки, що включає моральні настанови якими повинен керуватися фахівець [2]. Основний принцип, на якому базується наука деонтологія – це принцип користі. Кожна історична епоха висувала свої деонтологічні вимоги до лікарів, вчителів, юристів та інших представників соціальних груп. Принципи і норми деонтології знайшли своє відображення у професійних кодексах журналістів, юристів, соціальних працівників, педагогів, психологів й залежали від рівня соціально-економічного розвитку, від суспільно-політичного ладу, способу життя, менталітету народу, його національних та релігійних традицій.

Загальновідомо, що кожна професія має свої моральні проблеми. Але серед усіх професій можна виділити групу таких, у яких ці проблеми виникають найчастіше і вимагають підвищеної уваги до моральної сторони функцій, що виконуються. Професійна етика має значення, насамперед, для професій, об'єктом яких є людина. Там, де представники визначеної професії в силу її специфіки знаходяться в постійному чи навіть безперервному спілкуванні з іншими людьми, пов'язаному з впливом на їхній внутрішній світ, долю, з моральними взаєминами, існують специфічні «моральні кодекси» цих професій, спеціальностей. Такими є етика викладача, вчителя, етика лікаря, етика судді та інших. Виділення професійної етики в структурі етичної науки обумовлено особливостями деяких професій, корпоративними інтересами, професійною культурою. Педагогічна етика зобов'язує виявляти повагу до вихованця як до особистості в сполученні з належною вимогливістю, на що

неодноразово звертав увагу А. Макаренко. Етика вченого містить вимогу безкорисливого служіння істині, терпимості до інших теорій і думок, неприпустимості плагіату в будь-якій формі чи навмисного перекручування результатів наукових досліджень. Етика офіцера зобов'язує самовіддано служити Батьківщині, виявляти стійкість і мужність, піклуватися про підлеглих, усіяко берегти офіцерську честь. Свої вимоги містить етика професій журналіста, письменника, художника, етика працівників телебачення, сфери обслуговування та інше. Проаналізувавши визначення різних джерел [6;10], можна зробити висновок, що професійна етика являє собою сукупність правил поведінки визначеної соціальної групи, що забезпечує моральний характер взаємин, обумовлених або сполучених із професійною діяльністю, а також галузь науки, що вивчає специфіку проявів моралі в різних видах людської діяльності.

Якщо деонтологія визнається складником етичної науки, що вивчає проблеми обов'язку, сферу обов'язкового, всі форми моральних вимог і співвідношення їх незалежно від того, чим займається людина і ким вона є, а професійна етика є галуззю етичної науки, що досліджує специфіку прояву моралі в різних видах професійної діяльності, то можна говорити й про професійну деонтологію як складника професійної етики, що займається вивченням проблеми обов'язку і належного, моральних вимог в професійній діяльності і поведінці представників різних професійних груп [11].

Одним із перших напрямів професійної деонтології була медична деонтологія. Своїми джерелами медична деонтологія йде в глибоку давнину. Про пошуки, міркування, суперечки лікарів багатьох країн і народів свідчать, зокрема, вавілонські, єгипетські, індійські, китайські й інші рукописні пам'ятки старовини, що містять важливі думки і висловлювання про якості, необхідні толерантному лікарю для виконання його обов'язків. У жодній професії немає такої великої кількості письмових документів - настанов, правил, законоположень і навіть молитов, - що протягом тисячоліть регламентували зовнішні і внутрішні якості, а також особливості поведінки

представників лікарської професії. Звичайно, критерії ці в різні історичні епохи мінялися, але сутність залишалася незмінною: вимоги до фізичних, моральних та інтелектуальних властивостей лікаря, а також до його професійної відповідальності завжди були особливими. Великий вплив на формування уявлень про якості, якими повинен володіти лікар, мали твори, що вийшли з школи давньогрецького лікаря і мислителя Гіппократа, «Клятва», «Закон», «Про лікаря», «Про сприятливу поведінку». У своїй знаменитій «Клятві» вперше саме Гіппократ сформулював морально-етичні і моральні норми професії лікаря [85]. Знаменно, що учасники I Міжнародного конгресу з медичної етики та деонтології (Париж, 1969) визнали можливим доповнити її тільки одним реченням: «Клянуся навчатися все життя».

Проаналізувавши історію, процес становлення і розвитку, сучасний стан медичної деонтології, можна зробити висновок про те, що медична деонтологія, визначаючи моральні принципи професійної поведінки лікаря у взаєминах з пацієнтом, його родичами, колегами і суспільством у цілому, є розділом професійної етики лікаря й в основі своїй єдина для різних медичних спеціальностей. Дослідники виділяють основні завдання медичної деонтології: вивчення принципів поведінки медичного персоналу, що мають спрямування на максимальне підвищення ефективності лікування; виключення несприятливих чинників у медичній діяльності; вивчення системи взаємин, що встановлюються між медичним персоналом і хворими; усунення шкідливих наслідків неповноцінної медичної роботи. Слід вказати на те значення, яке надають сучасні вчені-медики навчальному курсу медичної деонтології як на пряму спеціальної підготовки лікарів з метою вироблення в них особливих професійно-етичних якостей. Для формування лікаря, вважають вони, необхідні такі компоненти: знання в галузі медицини; оволодіння багатьма медичними діями і прийомами; особливий медичний характер, стиль мислення і поведінки, морально-етичний, деонтологічний потенціал, що складає деонтологічний комплекс [3]. Багато відомих лікарів розглядають цей останній компонент медичної підготовки як найважливіший

у формуванні медичного працівника, як найцінніший і разом з тим як такий, котрим важко опанувати і який належно постійно підтримувати.

Слідом за медичними працівниками в 70-ті роки ХХ століття на деонтологію як систему юридичних деонтологічних знань звернули увагу правники. Спочатку було розроблено спеціальний курс «Вступ до юридичної спеціальності», метою якого була підготовка студентів до включення їх у процес навчання та інформація про майбутню професійну діяльність. Засновником юридичної деонтології як науки справедливо вважається В. Горшеньов, теоретичні положення та висновки якого заклали підвалини подальшого розвитку системи деонтологічних знань у професійній діяльності юристів [5]. Юридична деонтологія визначається: як наука, що створює передумови і мотиви вибору юристом норм поведінки в практичній діяльності; як галузь юридичної науки, що узагальнює систему знань про пошук атмосфери досягнення необхідного, правильного результату в спілкуванні юриста як з колегами, так і з тими, кому він надає свої професійні послуги; як система загальних знань про юридичну науку і практику, про вимоги до професійних і особистісних якостей юриста та шляхи їх формування; як наука, що виходячи з норм і принципів суспільної моралі, формує систему вимог професійного й особистого порядку, висвітлює етичну сторону діяльності юриста, з огляду на спеціалізацію юридичної професії; як галузь юридичної науки і навчальна дисципліна, що являє собою узагальнену систему знань про юридичну практичну діяльність і кодекс професійної поведінки юриста, тобто про оптимальне зведення правил дозволяючого, зобов'язуючого, забороняючого і рекомендуючого характеру, яким повинен опанувати і керуватися юрист у відносинах, що виникають під час виконання службових повноважень. Синтезуючи ці визначення, можна стверджувати, що предметом юридичної деонтології є юридична теорія і практика та система моральних вимог, що складають етикет професійної діяльності юристів.

Проаналізувавши положення медичної й юридичної деонтології можна зробити висновок про те, що вони є видами професійної деонтології. Таким

чином, професійну деонтологію можна визначити як складник професійної етики, що вивчає сукупність норм і принципів, які регламентують належну поведінку особистості у визначеній професійній сфері, що носять аналітико-рекомендуючий або конкретно-імперативний характер (ці норми закріплюються в службових документах і забезпечуються адміністративними або правовими санкціями).

Аналіз літератури дозволяє констатувати, що офіційними нормативними джерелами професійної деонтології є:

- етичні або деонтологічні кодекси представників професійних груп, що затверджені як міжнародні стандарти;
- етичні або деонтологічні кодекси професійних груп, що прийняті в державі;
- законодавчі й інші нормативно-правові акти держави, що містять нормативні розпорядження деонтологічного змісту.

Крім професійно-етичних кодексів медиків, юристів, працівників правоохоронних органів прикладами існування й успішного використання на практиці можуть слугувати кодекси журналістів, учених, священнослужителів. Так, у 80-і роки в Угорщині було розроблено Кодекс професійної етики психологів, включаючи працюючих на підприємствах. Він містив загальні положення, призначені всім психологам, і етичні вимоги до психологів-практиків, відбиті в наступних розділах: компетенція психолога; забезпечення умов праці; вимоги до компетентності; обов'язки щодо підприємства та обстежуваних осіб; зобов'язання щодо збереження професійної таємниці; правила повідомлень і публікацій; правила викладання та популяризації.

Необхідно зазначити, що в зарубіжних країнах розробці професійних кодексів, що створюються практично для кожної професії, надається велике значення. Причому, основний зміст полягає в розпорядженні систем стандартів поведінки працівників, що розраховані на забезпечення максимальних виробничих можливостей людини. Однак, не слід приймати

однозначно категоричне судження про те, що створення кодексів моральної поведінки фахівця призводить до автоматизму, механічного виконання дій у заданому, найбільш раціональному порядку, що стає правилом професійної поведінки представників тієї чи іншої професійної групи. Неможливо розглядати професійну деонтологію як галузь науки, що вивчає низку непорушних правил і заповідей, оскільки її не можна звести тільки до суми статичних рецептів, її відрізняє опора на вихідні моральні принципи, що передбачають здатність фахівця до прояву моральної гнучкості, пошуку адекватного рішення в екстремальних ситуаціях, готовність побачити новий, індивідуальний варіант поведінки в звичних, стандартних професійних ситуаціях. Кодекси виступають як деякі матеріали, в яких наведено спеціальні зобов'язання, обов'язки або позначені шляхи і напрями прийняття рішень з метою подолання суперечностей між зобов'язаннями, що накладаються на професіоналів, а також для того, щоб збалансувати конфліктуючі вимоги, які наведені у відповідних розділах кодексу. Такі кодекси дають можливість професіоналам проаналізувати поведінку, яку вони обирають, в ситуації морального вибору: як прийняти і реалізувати адекватне рішення. Норми, що відбито і закріплено в подібних кодексах, виробляються з урахуванням інтересів конкретних професійних груп і уявлень членів суспільства про належне, тобто припустиме, можливе, бажане або ж неприпустиме і неприйнятне в професійній поведінці. За допомогою соціальних (морально-етичних, правових, специфічних професійних) норм, які містяться в подібних кодексах, суспільство і професійна група, що виробляють їх, висувають до своїх представників вимоги, яким повинна відповідати їхня поведінка. Закріплюючи відповідні норми в кодексах, конкретні професійні групи використовують норми як засоби для спрямування, контролю, регулювання й оцінки поведінки своїх членів. Викладені в етичних і деонтологічних кодексах норми є умовою соціалізації професіонала, формування в нього відповідних якостей. Таким чином, деонтологічний кодекс, що ввійшов у практику, являє собою явно або неявно формалізовані системи нормативних розпоряджень, які

базуються на морально-етичних аксіомах. У ньому відбито специфіку трудової діяльності, способи досягнення професійних цілей, етичні межі функціональної спеціалізації і регламентації поведінки. Вчені вважають моральні кодекси одним з вищих досягнень професійно-трудова традицій, своєрідним «підручником» культури поведінки, професійної честі і гідності. Ці кодекси виховують у професіонала усвідомлення приналежності до визначеної спільності людей, основною трудовою ознакою яких є прагнення до удосконалення в будь-якій конкретній професії або спеціальності.

Науковці звертають увагу на те, що сам факт існування професійного кодексу розглядається як одна з ознак професії, одне із свідчень зрілості, поінформованості, професійної єдності її членів. Огляд змісту багатьох професійних кодексів дозволило виявити таку тенденцію - кодекси відбивають зміни, що відбуваються на вищих рівнях управління процесами розвитку тієї або іншої професії; торкаються позиції керівництва, відбивають позицію тих, хто визначає стратегію розвитку професійної діяльності того чи іншого співтовариства. Кодекси відіграють роль документа, що фіксує положення про специфічний і елітарний статус представників певної професії. У зв'язку з цим зауважимо, що «елітарність вимагає високої моралі, високої гуманності, інакше вона небезпечна» [4]. Отже, професійно-деонтологічні кодекси представників різних професійних груп (медиків, юристів, працівників правоохоронних органів, психологів та інших) - це узагальнення низки моральних норм, не всіх, а найбільш необхідних і загально визнаних. Тут можуть бути тільки ті моральні норми, що схвалюються суспільством у цілому, а також самими представниками професійної групи, розглядаються ними як необхідні для моральної орієнтації кадрів, зміцнення авторитету, підтримки престижу, забезпечення єдності моральних вимог, що висуваються до всіх представників тієї або іншої професійної групи.

У кодексах знаходить висвітлення не тільки розпорядження професіоналу, що робити, але й орієнтація на те, яким бути. У кодексах виявляємо не просто вказівку на необхідність говорити правду, бути щирим і

тим самим свідчити про власну кваліфікацію: від професіонала очікується, що щирість і правдивість є потребою його особистості, що це є значущим для нього самого незалежно від його професійної приналежності. Слід зауважити, що професійна етика не охоплює всі аспекти належної поведінки, які вивчає професійна деонтологія. Фахівець в галузі етичної теорії Л. Архангельський зазначав, що «моральні вимоги - не єдиний спосіб соціального управління людськими вчинками», що «моральні норми - різновид соціальних нормативів», вони «діють у тісному зв'язку з правовими, науково-технічними й організаційними нормами, мають чимало загального з ними, у той же час істотно відрізняючись від них» [12]. З цієї точки зору є підстава стверджувати, що деонтологія більш універсальна, ніж професійна етика.

Професійна деонтологія - прикладний розділ професійної етики, що розглядає проблеми професійного обов'язку, вимог, нормативів повинності і належної поведінки в системах відносин: професіонал-фахівець і об'єкт його діяльності; фахівець і суспільство, держава, право, закон; фахівець і професійна група, до якої він належить, колектив, інші фахівці, працівники суміжних спеціальностей, а також керівники і підлеглі; фахівець і громадяни, що не є в даний момент безпосереднім об'єктом його діяльності, але які є суб'єктами-носіями суспільної думки про його професію; фахівець і його ставлення до самого себе, його самооцінка й оцінка ним своєї діяльності, її відповідності нормам професійної групи.

Вивчення стану проблеми професійної деонтології дає можливість зробити висновок про те, що професійна деонтологія як складник професійної етики сформувалася і розвивається не тільки в рамках окремих держав, а має тенденцію к інтеграції, поступово входить і до міжнародної нормативної практики. В Україні розвивалися й продовжують розвиватися різні види професійної деонтології. Розширюється коло проблем, які досліджуються деонтологією, що обумовлено розвитком науки та техніки, появою нових галузей дослідження.

Список літератури

- 1.Архангельский С.И. Учебный процесс в высшей школе, его закономерности, основы и методы: Учебно-методическое пособие. М.: Высшая школа, 1998. 368 с.
2. Билибин Д.Ф. Горизонты деонтологии. М., 1989. 236 с.
- 3.Бочков Н.П., Захаров А.Ф. Этико-деонтологические проблемы медицины. *Медицинская этика и деонтология*. М., 2003. С.170-189.
- 4.Бралатан В.П. Професійна етика: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2014. 312 с.
- 5.Горшенев В.М., Бенедик И.В. Юридическая деонтология: Учебное пособие. К.: УМК ВО при Минвузе УССР, 1990. 380 с.
- 6.Кусий Ю.О. Педагогічна деонтологія. К., 2011. 286 с.
- 7.Левитан К.М. Основы педагогической деонтологии. М., 1999. 192 с.
- 8.Лисак В.М. Проблеми педагогічної деонтології в історико-дидактичних дослідженнях. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2011. № 1. 268 с.
- 9.Малахов В.А. Етика: Курс лекцій: навч. посібн. К., 2008. 384 с.
- 10.Мовчан В. Історія і теорія етики: навч. посібн. Дрогобич, 2006. 432с.
- 11.Наумчик В.Н., Савченко Е.А. Этика педагога: Учеб.-метод. пособие. Минск: Университет, 2004. 216с.
- 12.Писарев Д. И. Основные проблемы врачебной этики и медицинской деонтологии. М.: Медицина, 1969.192 с.

УДК 378.174

Головкова М.

кандидат педагогічних наук, доцент

кафедри педагогіки і педагогічної майстерності

Мелітопольський державний педагогічний університет

імені Богдана Хмельницького

Ялтиченко Л.

здобувач другого рівня вищої освіти

спеціальність 011 Освітні, педагогічні науки

Мелітопольський державний педагогічний університет

імені Богдана Хмельницького

ЕТИЧНО-КОМУНІКАТИВНА КУЛЬТУРА ВИКЛАДАЧА ЗВО ЯК СКЛАДОВА ЧАСТИНА ЙОГО НОРМАТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ

Сучасна педагогіка вищої школи значну увагу приділяє особистісно-професійному розвитку викладачів, їхньому вмінню адаптуватися в різних соціокультурних середовищах. Віднайти правильну стратегію й тактику спілкування, осмислено увійти в культуру співрозмовника, зберігши при цьому свою самобутність, знайти спільну мову й ключ до вирішення проблеми може лише людина, що опанувала комунікативними вміннями і навичками, що спирається не на метод «проб і помилок», а на певну стратегію в спілкуванні. Особлива роль у цьому процесі приділяється системі комунікативної культури, яка покликана сформулювати ключові уявлення, що забезпечують соціально прийнятний рівень міжособистісної взаємодії. Спілкування є головним засобом перетворення людини з біологічної істоти в соціально адаптовану особистість. Саме за допомогою спілкування людина засвоює соціальний досвід та морально-етичні норми поведінки. Під час міжособистісного та групового спілкування відбувається передача від однієї людини до іншої соціальних та соціально-психологічних якостей які й відрізняють людину від тварини, навіть високоорганізованої. Проблема впливу людини на людину є центральною для дослідження спілкування. Цей вплив залежить від того, які інтереси, цінності та установки стоять за бажанням людини досягти того чи іншого результату спілкування. Це визначає, чи людина діє виключно у власних інтересах, використовуючи інших лише як засіб досягнення мети, чи прагнення взаємодіяти із ними на рівноправних партнерських умовах. При спілкуванні між людьми відбувається передача знань, досвіду, формуються різні вміння та навички, погоджуються та координуються спільні дії тощо [4].

Спілкування викладача є професійно значущою, суттєвою стороною комунікативної готовності до здійснення педагогічної та професійної діяльності. Спілкування є необхідною умовою діяльності викладача. Від характеру спілкування залежить психологічний клімат в закладі вищої освіти,

організаційна і виробнича мобільність викладача, конкурентні позиції на ринку праці, сприймання і розуміння між учасниками освітнього процесу. Правильно організоване спілкування забезпечує ефективний обмін інформацією, дає змогу глибше пізнати співрозмовника, спрогнозувати особливості подальшої ділової взаємодії зі здобувачами вищої освіти, з іншими викладачами, з адміністрацією.

Комунікативні вміння викладача - це готовність до професійної комунікативної діяльності. До комунікативних вмінь викладача належать: мовленнєве або вербальне спілкування, невербальне спілкування, орієнтування в ситуації, соціальна перцепція, створення творчого самопочуття, володіння професійно-педагогічною увагою. Комунікативні навички викладача це комплекс індивідуально-психологічних особливостей, що забезпечують здатність викладача до активного й ефективного (оптимального) спілкування, передачі та адекватного сприймання інформації, організації взаємодії із здобувачами вищої освіти, колегами, правильного розуміння як себе, своєї поведінки так і розуміння партнерів та їх поведінки, що є необхідними умовами ефективної взаємодії між здобувачами вищої освіти, колегами та успішної життєдіяльності суб'єктів освітнього процесу [5]. Передумовою формування комунікативних навичок викладача є спільна діяльність, яка, в свою чергу, не може відбуватися без координації дій, узгодження цілей, обміну думками, інтелектуальної та емоційно-чуттєвої взаємодії учасників освітнього процесу. Труднощі у процесі спілкування між учасниками освітнього процесу належать до тимчасових або тривалих явищ, які перешкоджають реалізації цілей комунікативного процесу, створюють перепони для ефективної міжособистісної взаємодії, послаблюють чи переривають її. Комунікативні бар'єри між учасниками освітнього процесу це психологічні перешкоди, що виникають на шляху отримання інформації. Особливою специфікою людської комунікації є наявність бар'єрів, що заважають проникненню інформації. Комунікативна культура викладача тісно пов'язана з культурою мовлення. Культура мовлення - широке і обсягове

поняття, але передусім це - грамотність побудови фраз, простота і зрозумілість викладу, виразність, яка досягається вмінням добирати потрібні слова та синтаксичні конструкції та активним використанням основних компонентів виразності усного мовлення - тону, динаміки звучання голосу, темпу, пауз, наголосів, інтонації, дикції, правильна вимова слів, правильне використання спеціальної термінології, не багатослів'я [3]. Безсумнівно, для успішності професійної діяльності викладача необхідними є такі риси його мовлення, як бездоганна дикція, дотримання всіх орфоепічних норм сучасної української літературної мови, добре поставлений голос, вміння керувати диханням, тобто професійне володіння технікою мовлення. Не можна собі уявити живого мовлення без інтонації. Кожне осмислення думки, власної або чужої, може бути правильно виражено й так само сприйнято слухачами лише в тому разі, коли викладач правильно використає всі компоненти мовлення (системи його звуків, складобудови, словесного наголосу) та інтонації (органічної єдності пауз, логічної та емоційної функції наголосів, мелодики, темпу, ритму й голосового тембру). Практичні навички використання інтонації співбесідника, вміння використовувати акустичні засоби впливу на слухачів є необхідними для ефективного професійного спілкування. Однак проблема полягає в тому, що навчитися інтонації як твердять психологи неможливо. Слід зауважити, що штучно створена інтонація помічається слухачами одразу, саме природність інтонації, її відповідність ситуації спілкування є її головними комунікативними перевагами. Відтворення заданої інтонації нічого не навчає, однак можна навчитися слухати й розуміти змістові значення інтонації співбесідника, можна визначити педагогічні можливості використання інтонаційних засобів, виявити спектр їх впливів, співвіднести ці можливості з особливостями певного голосу, індивідуальності мовленнєвої поведінки. Все це створює необхідну базу для вдосконалення практичних засобів інтонування. Викладач ЗВО зобов'язаний бути не тільки компетентним фахівцем з високою науковою і діловою кваліфікацією, виконавською дисципліною; не лише духовно багатою особистістю, що несе моральну

відповідальність за свою навчальну і виховну діяльність у ЗВО. Викладач має бути водночас комунікабельною особистістю з високою культурою спілкування, вмінням вести діалог, дискутувати, забезпечувати позитивний моральний та емоційний настрій у педагогічній взаємодії з учасниками освітнього процесу. Зрозуміло, педагогічна і комунікативна діяльність викладача має бути творчою. Викладач, у якого наявна певна модель взаємодії зі студентами, у процесі педагогічної діяльності мусить постійно коригувати власну програму дій, максимально узгоджуючи її з конкретною комунікативною ситуацією і можливостями здобувачів вищої освіти як партнерів зі спілкування. У ході педагогічного спілкування викладач не просто кількісно збільшує свій комунікативний досвід; він обирає певну стратегію спілкування з властивими їй нормами, прийомами і засобами. Саме обстоювана педагогом у ході навчальної взаємодії комунікативна стратегія, монологічна чи діалогічна, визначає характер педагогічної діяльності і фахового спілкування. Визначальною рисою діалогічної взаємодії є гуманістична позиція викладача щодо здобувача вищої освіти у процесі навчання і навчального спілкування, що дозволяє студентові задовольнити потребу в розумінні та співчутті і подолати почуття хвилювання та страху, супутні сприйняттю і засвоєнню нового матеріалу. На противагу монологічній взаємодії, діалогічність виключає вплив на психіку студента за допомогою певної системи операцій і маніпулювання його особистістю. В той же час при традиційній, монологічній, тобто суб'єкт-об'єктній організації процесу спілкування, здобувачу вищої освіти відводиться роль об'єкта педагогічного впливу, здійснюваного викладачем у формі різних наказів, розпоряджень, повчань, приписів тощо. У такому, маніпулятивному за своєю сутністю спілкуванні, викладач не вбачає у своїх вихованцях конкретних особистостей з притаманними їм індивідуальними здібностями, комунікативними можливостями, що гальмує їхню ініціативу і творчість, породжує репродуктивну форму засвоєння знань. Крім того, подібне ставлення до студента у процесі спілкування веде до порушення етичних норм та

комунікативних правил; породжує егоїзм, зневажання цінності іншої людини. Поза тим, саме діалогічне спілкування забезпечує інтеграцію зусиль викладача і студента, що відбувається в умовах гуманних за своєю сутністю відносин між ними, які вимагають співучасті та співпраці в ході освітньої діяльності.

Побудований на принципах гуманізму діалогічний підхід до педагогічної діяльності і спілкування, що визначає професійну культуру викладача, має на меті:

- створення сприятливого психологічного клімату для оптимізації навчальної діяльності і спілкування. Основою такого клімату є ділові і товариські відносини викладача зі своїми колегами і партнерські принципи взаємодії зі студентами, які свідчать про культуру педагогічного спілкування і дають змогу забезпечити послідовність та ефективність виховного впливу;

- перехід від директивного до демократичного, рівноправного стилю спілкування, від монологічної до діалогічної комунікативної стратегії, яка завжди має міжособистісний, суб'єкт-суб'єктний характер і вимагає від педагога відмови від інформаційно-контролювальної позиції на користь партнерського співробітництва зі студентами;

- встановлення міжособистісного контакту на противагу міжрольовій навчальній взаємодії, в результаті чого кожен з учасників спілкування сприймається іншим як особистість і виникає найбільша сприйнятливість до міжособистісних впливів, передусім до педагогічного впливу викладача, забезпечення психологічно оптимального підґрунтя для позитивних змін у пізнавальній, моральній, поведінковій сферах особистості всіх учасників процесу навчального спілкування для їхнього постійного комунікативного зростання, а відтак - підвищення культури спілкування і вироблення власного комунікативного стилю [7].

Етикетно-комунікативні вміння викладача знаходять відображення у вмінні проявляти повагу до студента, до його думки, бути толерантним, не нав'язувати свою точку зору, вміння спонукати здобувача вищої освіти на щирість, вміння проявляти доброзичливість та інше []. Тобто, етикетно-

комунікативні вміння викладача – це способи комунікативно-мовленнєвої діяльності, ґрунтовані на етичних та етично-комунікативних нормах. Особливістю функціонування етикетно-комунікативних норм є їх рухливість, яка визначається ситуацією спілкування. Саме на рівні контекста комунікативної ситуації виявляється рівень мовленнєвої культури викладача. Таким чином, комунікативні навички реалізуються викладачами в процесі професійного спілкування як з колегами, так і зі здобувачами вищої освіти і включають в себе правовий, психологічний, етичний, мовний компоненти. Комунікативні навички викладача є однією з найважливіших складових професійного успіху.

Отже, в сучасному науковому співтоваристві комунікативна культура викладача розглядається як складова частина нормативної поведінки людини, система значень, норм, цінностей і зразків поведінки, прийнятих у суспільстві, вміння особистості організувати комунікативну діяльність [2]. Таким чином, комунікативна культура є однією із складових деонтологічної компетентності; вона вдосконалюється в процесі взаємодії викладача зі здобувачами вищої освіти; комунікативну культуру формує зовнішнє середовище, соціальні установки; її необхідно розглядати як привнесене особистісне утворення, яке, впливаючи на якість діяльності й комунікації, формується в процесі участі в ній людини. Комунікативна культура викладача являє собою складне духовно-практичне утворення особистості, яке охоплює засвоєні соціальні норми та вимоги щодо професійного спілкування, розвинені механізми комунікативної взаємодії з людьми, набутий практичний досвід комунікативної діяльності. Комунікативна культура викладача формується під впливом соціальних, психологічних та культурологічних умов, вона неодмінно спирається на ті норми і вимоги, які висуває суспільство на певному етапі свого розвитку перед викладачами, які покликані дотримуватися їх у своїй професійній діяльності.

Список літератури

- 1.Бодалев А. А. Психология межличностных отношений (к 100-летию со дня рождения В. Н. Мясищева). *Вопросы психологии*. 1993. № 2. С. 86–87.
- 2.Выготский Л. Избранные труды. М., 1956. С.3 99.
- 3.Кремень В. Г. Військова педагогіка та психологія: навчальний посібник. Хмельницький: Вид-во Академії ПВУ, 2000. 462 с.
- 4.Мушкатов В. Н. Формирование культуры педагогического общения у студентов педагогических институтов. М., 1990. 223 с.
- 5.Мясищев В. Н. Психология отношений. М., 1995. 229 с.
- 6.Подольак Л. Г. Психологія вищої школи: підручник. 2-ге вид. К.: Каравела, 2008. 352 с.
- 7.Слепкань З. І. Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі: навч. посіб. К.: Вища шк., 2005. 239 с.